Ruigrok NetPanel
ONDERZOEK MET VISIE

COB-FOCUSGROEPEN, 2e KWARTAAL 2016, AMSTERDAM

GERARD BLOMSMA
EVELIEN BESSELING

AMSTERDAM, APRIL 2016

Silodam 1a, 1013 AL Amsterdam, Telefoon 020-6238512, e-mail: info@ruigroknetpanel.nl, www.ruigroknetpanel.nl, KvK 34135878, BTW 809001469B01, Bank 659170264, ISO 9001 certificaat sinds 1997, lid van Research Keurmerkgroep sinds 2002

COB-FOCUSGROEPEN, 2e KWARTAAL 2016, AMSTERDAM

GERARD BLOMSMA
EVELIEN BESSELING

AMSTERDAM, APRIL 2016

RESEARCH KEURMERKGROEP
Gecertificeerd marktonderzoek

Een kwalitatief onderzoek in opdracht van het Sociaal en Cultureel Planbureau, uitgevoerd door Ruigrok NetPanel, april 2016.

INHOUDSOPGAVE

VOORAF 4

1 Inleiding 5
1.1 Achtergrond 5
1.2 Indeling van het rapport 5

2 Onderzoeksopzet 6
2.1 Methode 6
2.2 Deelnemers 6
2.3 Uitvoering 6

INZICHTEN 7

3 Referentiekader 8
3.1 Beschouwing van de gesprekken 8
3.2 Achtergrond van de deelnemers 9

4 Resultaten 10
4.1 Stand van zaken in de Nederlandse samenleving 10
4.2 Vragen uit kwantitatief onderzoek 21
4.3 Verdiepingsthema: vluchtelingen 23
4.4 Afsluitende opmerkingen van de deelnemers 29

CONCLUSIES 30

5 Conclusies 31

BIJLAGEN 33

Deelnemerslijsten
Topic list

VOORAF

1 INLEIDING

1.1 ACHTERGROND

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) voert sinds 2007 het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) uit. Dit onderzoek heeft tot doel ontwikkelingen in persoonlijke en maatschappelijke zorgen van Nederlanders te volgen en te analyseren. Door middel van enquêtes en verdiepend kwalitatief onderzoek (in de vorm van focusgroepen en in de vorm van telefonische interviews) worden ontwikkelingen in perspectieven van burgers gevolgd.

Sinds 2013 verzorgen Veldkamp en Ruigrok NetPanel de focusgroepen als onderdeel van het COB, in het tweede en het vierde kwartaal. In elk van deze kwartalen worden vier focusgroepen met burgers uitgevoerd. Zowel Veldkamp als Ruigrok NetPanel voeren elk twee van de vier focusgroepen uit, beide op een verschillende locatie in het land.

Per onderzoeksronde (focusgroepen) staan in ieder geval de volgende onderwerpen centraal:
- Wat is de stand van zaken in de Nederlandse samenleving volgens de burgers?
- Hoe moeten bepaalde onderzoeksresultaten uit het kwantitatieve onderzoek worden geduid en verklaard?

Daarnaast wordt een specifiek thema besproken met de burgers. Het thema in dit tweede kwartaal van 2016 is:
- De toestroom van vluchtelingen uit het Midden-Oosten.

1.2 INDELING VAN HET RAPPORT

In dit rapport doen we verslag van de twee focusgroepen die Ruigrok NetPanel op dinsdag 12 april 2016 in Amsterdam heeft geleid.

In hoofdstuk 2 is de onderzoeksopzet te vinden. In hoofdstuk 3 besteden we aandacht aan de beschouwing van de gesprekken en de achtergrond van de deelnemers. Hoofdstuk 4 beschrijft de verkregen inzichten. Het rapport sluit af met de belangrijkste conclusies. In de bijlagen zijn de selectieopdracht, deelnemerslijsten en de topic list opgenomen.

Quotes van deelnemers zijn *cursief* weergegeven. Per quote staat aangegeven van welk type deelnemer deze afkomstig is, door de aanduiding L1 t/m L8 (groep 1: lageropgeleiden) en H1 t/m H8 (groep 2: hogeropgeleiden). In de deelnemerslijsten in de bijlagen is te zien welke achtergrondkenmerken bij deze aanduidingen horen.

2 ONDERZOEKSOPZET

2.1 METHODE

Het onderzoek is uitgevoerd in de vorm van focusgroepen, omdat dit – door de discussie – een goede methode is om te horen wat leeft onder burgers en hoe zij over bepaalde onderwerpen denken en praten.

Het is belangrijk om rekening te houden met de indicatieve aard van kwalitatief onderzoek. Kwalitatief onderzoek gaat in op *welke* aspecten van belang zijn en *niet* de *cijfermatige verdeling* van die aspecten.

De gesprekken zijn gevoerd volgens een topic list die in overleg met het SCP tot stand gekomen is. Deze topic list is in de bijlagen te vinden.

2.2 DEELNEMERS

We hebben gesproken met 16 burgers, als volgt verdeeld:

- Groep 1, lageropgeleiden (MBO-4 en lager), n=8
- Groep 2, hogeropgeleiden (HBO en WO), n=8

In de selectie is rekening gehouden met een spreiding op politieke voorkeur, geslacht, samenstelling huishouden, leeftijd, opleidingsniveau, allochtoon/autochtoon, beroep (ook enkele werklozen) en woonplaats (zowel uit Amsterdam zelf als uit omliggende (kleine) gemeenten).

De selectie van de deelnemers is verzorgd door een professioneel respondentenselectiebureau[1]. Het selectiedocument en de volledige deelnemerslijsten zijn als bijlagen te vinden.

2.3 UITVOERING

De focusgroepen hebben plaatsgevonden op donderdag dinsdag 12 april 2016, in de namiddag en avond, op de onderzoekslocatie van Ruigrok NetPanel in Amsterdam. Het SCP heeft van de gelegenheid gebruik gemaakt mee te kijken met de focusgroepen en input te geven. De deelnemers hebben als dank voor hun deelname een geldelijke vergoeding (40 euro) ontvangen.

Van beide groepen zijn notulen en dvd-opnames gemaakt. De opnames bewaren wij op verzoek van het SCP maximaal vijf jaar. De deelnemers hebben hun handtekening gezet als toestemming voor het intern gebruiken van de opnames door de opdrachtgever.

[1] CG Selecties is een selectiebureau dat voldoet aan de kwaliteitseisen conform het Research Keurmerk [based on ISO 20252].

INZICHTEN

3 REFERENTIEKADER

3.1 BESCHOUWING VAN DE GESPREKKEN

Groep 1: lageropgeleiden

De discussie in de groep lager opgeleiden is levendig. Er is sprake van uiteenlopende karakters aan tafel met verschillende meningen. Ondanks deze verschillen is er respect voor elkaars mening. Men laat elkaar doorgaans uitspreken en luistert goed naar de meningen en argumenten van een ander. Enkele keren worden er behoorlijk stellige meningen verkondigd, die vervolgens worden genuanceerd door andere deelnemers in de groep. Hierdoor ontstaat een redelijk genuanceerde discussie over veel thema's, waarbij zowel argumenten voor als argumenten tegen de ruimte krijgen. Een deelnemer van allochtone afkomst maakt vaak de vergelijking met het buitenland bij diverse thema's om aan te geven dat we het in Nederland zo slecht nog niet hebben. Ondanks veel negatieve sentimenten bij verschillende thema's weet men in de groep dan ook vaak het positieve nog te zien.

Wanneer de discussie gaat over de Nederlandse en Europese politiek blijft de toon van de discussie behoorlijk negatief. Men beperkt zich vooral tot kretologie en kan vaak geen concrete voorbeelden geven wat er nu zo slecht is aan het functioneren van de politiek. Er worden vooral stereotype beelden naar voren gebracht zoals 'leugenachtige politici' of een 'politieke poppenkast'. De houding ten opzichte van de politiek is behoorlijk onverschillig, het gevoel dat er niet naar de 'gewone burger' wordt geluisterd overheerst en men lijkt in hoge mate te zijn afgehaakt.

Groep 2: hogeropgeleiden

In de groep hogeropgeleiden zitten meerdere deelnemers die in hoge mate maatschappelijk betrokken zijn, zo verrichten maar liefst drie deelnemers op dit moment vrijwilligerswerk en heeft een andere deelnemer dat in het verleden gedaan. Ook zit er een studente in de groep die blijk geeft van een hoge mate van maatschappelijke betrokkenheid. In de groep is men behoorlijk kritisch over de wijze waarop mensen in Nederland met elkaar omgaan, waarbij men veel oog heeft voor de zwakkeren in de samenleving zoals ouderen, armen en vluchtelingen.

De discussie in de groep verloopt aanvankelijk zeer constructief en gemoedelijk, tot het moment waarop het onderwerp vluchtelingen ter tafel komt. In deze discussie lopen de gemoederen wat hoger op en wordt er behoorlijk vanuit de emotie op elkaar gereageerd. Enkele deelnemers stellen vraagtekens bij de economische houdbaarheid van de vluchtelingenstroom en maken zich zorgen over mogelijk negatieve gevolgen voor de arbeidsmarkt en woningmarkt. Ook worden vraagtekens gezet bij de normen en waarden van vluchtelingen in vergelijking met onze eigen normen en waarden. Deze onderwerpen leiden tot een heftige tegenreactie van enkele deelnemers. Zij werpen zich op als verdedigers van de positie van de vluchtelingen en voeren de bovenhand in het gesprek. De discussie over het onderwerp bloedt hierdoor enigszins dood, ondanks enkele pogingen van de moderator om de discussie gaande te houden en ook het tegengeluid aan bod te laten komen.

3.2 ACHTERGROND VAN DE DEELNEMERS

Groep 1: lageropgeleiden

In de groep zitten drie allochtonen, waarvan twee niet-westers en een westerse allochtoon. De drie allochtone deelnemers hebben alle drie nu geen werk. Twee van hen zijn afgekeurd voor regulier werk, waarvan een vrijwilligerswerk verricht. De derde is werkzoekend maar ondervindt vanwege zijn leeftijd (56 jaar) problemen met het vinden van een nieuwe baan. Drie deelnemers hebben een vaste baan bij een werkgever, een deelnemer is werkzaam als zzp-er. Een vrouw is gepensioneerd.

Zeven deelnemers hebben kinderen. Vijf van hen zijn getrouwd of samenwonend, de overige twee zijn alleenstaand. Deelnemer acht is tevens alleenstaand en woont bij zijn ouders.

Groep 2: hogeropgeleiden

In de groep hebben alle deelnemers een vaste baan. Vijf deelnemers hebben een vaste baan bij een werkgever, Twee deelnemer zijn werkzaam als zelfstandige. Tot slot zit een studente aan tafel. Drie deelnemers verrichten op dit moment vrijwilligerswerk.

In de groep zitten relatief veel alleenstaanden zonder kinderen (6x). Een van hen woont nog bij zijn ouders. De overige deelnemers zijn getrouwd of wonen samen en hebben wel kinderen.

4 RESULTATEN

4.1 STAND VAN ZAKEN IN DE NEDERLANDSE SAMENLEVING

Om de stand van zaken in de Nederlandse samenleving in kaart te brengen, hebben we de deelnemers in de groep de opdracht gegeven om twee positieve punten (wat gaat goed?) voor zichzelf op te schrijven en twee punten waar men minder positief over is (waar maak je je zorgen over?). Vervolgens is aan hen gevraagd om het belangrijkste punt hieruit te selecteren. De gespreksleider heeft deze punten verzameld waarna deze plenair zijn besproken. In een tweede ronde zijn opnieuw onderwerpen verzameld die eveneens zijn besproken in de groep.

Om dit eerste deel van de sessie af te sluiten is de balans opgemaakt: gaat het nu de goede of slechte kant op met Nederland?

De volgende onderwerpen zijn naar voren gebracht in de groepen. In de tabel staan de onderwerpen die uitgebreider ter sprake zijn gekomen gerangschikt naar belang. Het belang is bepaald op basis van wat de verschillende deelnemers zelf wilden bespreken, de mate van bijval van andere deelnemers, de mate waarin een onderwerp gedurende de hele discussie op tafel kwam en de intensiteit waarmee men over het onderwerp sprak.

	Groep 1: lageropgeleiden	Groep 2: hogeropgeleiden
Negatief	Stijgende kosten (ouderenzorg, huurkosten) Verharding maatschappij Armoede Wachttijden voor woningen Criminaliteit, moorden in Amsterdam	Kloof arm en rijk (5x) Verharding maatschappij/intolerantie Alles wordt duurder (studeren/wonen/zorg) Natuurbehoud Lage ethische moraal bestuurders
Positief	Goede infrastructuur Geen oorlog Vrije meningsuiting	Economisch herstel Emancipatie (vrouwen/kinderen/minderheden) NL bevolking gezonder Democratie/zeggen wat je wil Vrede (geen oorlog) Innovatie

In de onderstaande paragraven beschrijven we de belangrijkste onderwerpen die volgens de deelnemers op dit moment de Nederlandse samenleving kenmerken. De volgende onderwerpen leven het meest:

- Economische situatie onder druk (paragraaf 4.1.1);
- Verharding in de maatschappij (paragraaf 4.1.2);
- Zorgen over de toekomst (paragraaf 4.1.3)
- Laag vertrouwen in de politiek (paragraaf 4.1.4);
- Vrijheid en democratie gewaardeerd (paragraaf 4.1.5).

Vervolgens zijn in de groepen nog de onderwerpen terrorisme en het Oekraïne referendum ter sprake gebracht:

- Zorg en relativering over terrorisme (paragraaf 4.1.6)
- Weerstand tegen het Oekraïne referendum (paragraaf 4.1.7)

In paragraaf 4.1.8 wordt de balans opgemaakt: gaat het de goede of de slechte kant op met Nederland?

4.1.1 Economische situatie onder druk

De burgers zijn van mening dat Nederland er economisch gezien redelijk goed voorstaat in vergelijking met andere Europese landen. In dat kader noemt men bijvoorbeeld het innovatievermogen van het Nederlandse bedrijfsleven en de werkloosheid die minder hoog is als in andere landen:

H8: *Nederland speelt gewoon Champions league op het gebied van economie. Het gaat goed. Als je om je heen kijkt naar Zuid-Europa dan is dat niet best. Het is misschien wel een compliment dat wij geld moeten sturen naar landen waar het minder gaat.*

H7: *Het gaat relatief goed. Als je het vergelijkt met de landen om ons heen, maar als je het vergelijkt met 10 jaar geleden...*

Aan de andere kant maken meerdere deelnemers zich juist zorgen over het niveau van de werkloosheid.

H4: *Als ik zie hoeveel ouderen er werkeloos zijn in Nederland, en willens en wetens geweigerd worden. Er is een enorm overschot aan ICT'ers die worden geweigerd.*

H3: *Er is in Nederland een technologisch vooruitstreven, dat is een pluspunt. De internet infrastructuur is echt een van de beste. Dat is heel positief. Nederland is ook een soort belastingparadijs voor multinationals.*

Mede door het hoge peil van de werkloosheid is men van mening dat er nog niet gesproken kan worden over een economisch herstel. De deelnemers in de groepen constateren dat grote groepen in de samenleving te kampen hebben met een verslechtering van de economische situatie. In de groep lageropgeleiden noemt men in dat kader vooral ook voorbeelden die betrekking hebben op de eigen financiële situatie. In de groep hogeropgeleiden spitst de discussie zich vooral toe op de kloof tussen arm en rijk die men in de samenleving ziet ontstaan.

Sociale voorzieningen onder druk

In de groep lageropgeleiden constateert men dat er de laatste jaren veel bezuinigd is op de sociale voorzieningen, terwijl de kosten voor het levensonderhoud tegelijkertijd zijn gestegen. Men vindt het zelf erg vervelend te maken te hebben met almaar stijgende lasten (vooral de zorgverzekering wordt genoemd). Men is welhaast verontwaardigd dat alles steeds maar duurder wordt. Daarnaast constateert men dat de zwakkeren in de samenleving, zoals ouderen, het hierdoor op financieel vlak steeds lastiger krijgen.

L7: *De zorgverzekering en de huur, abnormaal gewoon hoe hoog. De zorgverzekering wordt hoger en hoger en je krijgt steeds minder. Ik en mijn man gebruiken al jaren medicijnen, maar dat wordt nu niet meer vergoed…*

L6: *Mensen durven niet meer naar de dokter of tandarts omdat het allemaal zo duur is geworden.*

Tegelijkertijd is een deelnemer van mening dat de zorg in Nederland, ondanks de stijgende kosten, in vergelijking met het buitenland goed geregeld is.

L4: *Er is sprake van een goede zorg infrastructuur in Nederland in vergelijking met de rest van de wereld. We hebben altijd wat te klagen, maar als je in Marokko zonder geld medicijnen nodig hebt kan je de pot op.*

In de groep hogeropgeleiden maakt een studente zich zorgen over het feit dat studeren steeds duurder wordt:

H5: *Mijn eigen studiefinanciering is afgelopen, waardoor ik meer moet werken en minder tijd heb om te leren. Mijn zusje is dit jaar met haar studie begonnen en die krijgt helemaal niks meer. Die moet ernaast ook werken. Dit vind ik een kwalijke zaak.*

Tweedeling in de samenleving

De deelnemers zien als gevolg van de ongunstige economische situatie en bezuinigingen steeds meer een samenleving ontstaan van ‘haves en have nots’.

In de groep lageropgeleiden ziet men dat de armoede in de Nederlandse samenleving aan het toenemen is:

L3: *Ik zie om me heen dat de armoede groter wordt. Steeds meer mensen hebben moeite om de maand door te komen. Bij de kassa in de supermarkt zie ik regelmatig dat mensen spullen terug moeten leggen. Gewoon de basisdingen, niet de luxe producten.*

L7: *Kijk ook naar de voedselbanken!*

L3: *Ja, dat blijft ook maar doorgaan.*

L1: *Als ik nu een kind zou willen nemen zou ik het misschien wel niet doen, vanwege de armoede.*

L2: *Ik ga sinds een paar weken ook naar de Lidl. Het is druk daar, meer mensen gaan zich beseffen hoe duur alles is. Ik snap niet dat mensen nog voor 200 euro bij de Albert Heijn boodschappen gaan doen. Dat doe je toch niet!*

In de groep hogeropgeleiden ziet men de armoede ook toenemen en ziet men tegelijkertijd dat dit leidt tot een groeiende kloof tussen arm en rijk. Hierbij constateert men dat welgestelden hun positie soms misbruiken om er zelf beter van te worden. Zo noemt men voorbeelden van politici die hun positie misbruiken en wordt ook het voorbeeld van de ‘Panama Papers’ aangehaald waarbij welgestelden hun geld wegsluizen via

belastingparadijzen. Een deelnemer in de groep hogeropgeleiden houdt een betoog waarin zij het sentiment in de groep treffend samenvat:
H4: *Ik maak me zorgen over de segregatie in Nederland. Het verschil tussen rijk en arm zie ik steeds meer toenemen. Ik zie ook dat de mensen aan de onderkant van de samenleving steeds minder rechten hebben. Zo is de juridische bijstand beperkt en worden de rijken rijker en de armen armer. Daar ik maak me ontzettend veel zorgen over. Ook omdat de bestuurslaag in de gemeente 'ons kent ons' is en dat je ziet dat mensen die hoogopgeleid zijn zich voornamelijk bezighouden met 'hoe worden we zelf rijker?' Kijk maar naar de Panama Papers of iemand als Jos van Rey. Ik maak me hier heel erg zorgen over.*

De overige deelnemers in de groep hogeropgeleiden bevestigen deze zienswijze:
H4: *Er is een handjevol mensen die de wereld beïnvloeden. Dat zijn de oligarchen en de multinationals.*
H1: *Het verschil tussen arm en rijk, het is verschrikkelijk!*

4.1.2 Verharding in de maatschappij

In beide groepen maakt men zich zorgen over een toenemende verharding in de maatschappij. Men constateert dat de onderlinge omgangsvormen verslechterd zijn en dat dit met name in de grote steden het geval is. Daarnaast ziet men in de grote steden ook een toename van criminaliteit.
L3: *De verharding van de maatschappij, mensen worden steeds harder naar elkaar toe.*
L2: *Er is geen tolerantie meer.*
L3: *Korte lontjes.*
L4: *Het is geen geven en nemen meer, mensen worden steeds onbeschofter!*

Deze verharding in de maatschappij koppelt men tevens aan een toenemende agressie en criminaliteit. Men ervaart dit soms ook zelf in het dagelijkse leven:
L1: *De agressie in de samenleving. Zit je op het Damrak, zie je mensen de hele nacht vechten.*
L3: *De rotte mensen in de samenleving. Wat de laatste paar jaar steeds erger wordt. Elkaar dood maken om niks. Binnen 4 weken tijd waren er 6 overvallen met vuurwapens terwijl we maar 50 euro meehebben. In mijn werk als buschauffeur maak ik dat helaas dagelijks mee.*

In de groep hogeropgeleiden gaat de discussie verder in op de aanpak van criminaliteit in Amsterdam, waarbij er enige kritiek valt te beluisteren op de aanpak van dit probleem. Men verwijt de gemeente Amsterdam dit probleem jarenlang heeft onderschat en het te veel op zijn beloop heeft gelaten:
H6: *Je had de top 600 in Amsterdam. De 600 meest erge criminele jongeren en daar zijn ze op gaan inzetten. Die zijn ze gaan volgen.*
H7: *Je moet denken aan de oorzaak en waarom het een top 600 was. Waarom hebben ze niet eerder ingegrepen en was het geen top 10? Als je het laat sudderen, loopt het uit tot een top 600. Op het moment dat jij er 20 in kaart hebt gebracht en dit niet belangrijk vindt, dan worden het er 600.*
H2: *Het klinkt wel imposant….*
H6: *Ik heb zelf in de gevangenis gewerkt, en voordat een jongetje daar terecht komt voor bijvoorbeeld een inbraak, dan heeft hij er al minstens 30 gepleegd.*

4.1.3 Zorgen over de toekomst

In beide groepen geven enkele burgers aan dat zij zich zorgen maken over de toekomst. Men ziet dat bestaande zekerheden zoals een pensioen, een vaste baan of een huurwoning onder druk staan.

H2: *Mijn opa is 88 en die moppert dat hij tekort komt nu. Als ik met pensioen ga dan heb ik echt helemaal niks meer.*

H1: *Ik moet 65 worden voor ik mijn pensioen krijg en 67,5 voor mijn AOW. Ik ben benieuwd hoe lang ik het volhoud tot dan zonder werk, ik ben nu 61. Ik heb een redelijke opleiding gevolgd, veel diploma's en een groot netwerk, maar ik ben boven de 40. Frustrerend, men denkt dat ik €5.000 per maand wil verdienen maar ik wil gewoon een baan.*

L8: *Ik zat in de horeca en heb voor mijzelf geen pensioen opgebouwd, dat vind ik wel zorgelijk hoe dat later gaat.*

L1: *Steeds langere wachttijden voor huurwoningen. Vroeger was het 7 jaar, toen 13 tot 17 jaar en nu 24 jaar.*

Meerdere burgers geven daarnaast aan dat zij zich zorgen maken over het terrorisme waarbij de aanslagen in Brussel en Parijs nog vers in het geheugen liggen (zie ook paragraaf 4.1.6). Daarnaast geven enkele burgers aan dat ze zich zorgen maken over ontwikkelingen als de opwarming van de aarde en het opraken van fossiele brandstoffen en de toekomstige arbeidsmarkt. Al deze factoren zorgen bij veel burgers voor een gevoel van onrust en onbehagen:

H3: *Waar ik me zorgen over maak is over de 20 – 30 jaar die eraan komen. De effecten van klimaatverandering zijn nog zo vaag voor ons en kun je niet voorspellen en volgens mij kan dat de economie totaal negatief beïnvloeden. Het hangt een beetje als een soort zwaarte boven ons hoofd. Er zijn ook andere dingen zoals de status van werk in de toekomst wanneer er machines en robots komen. Is dit positief of negatief?*

4.1.4 Laag vertrouwen in de politiek

Tijdens de groepen blijkt dat de burgers over het algemeen weinig vertrouwen hebben in politici en in de politiek. Veel burgers zijn van mening dat zowel Nederlandse als Europese politici slecht naar de bevolking luisteren, waardoor men een behoorlijke afstand met de politiek ervaart. Daarnaast mist men bij veel politici het leiderschap dat in de ogen van de burgers nodig is om een antwoord te formuleren op de complexe problemen waar de Nederlandse samenleving op dit moment mee te maken heeft.

Er wordt niet genoeg naar de burger geluisterd

De meeste burgers hebben het gevoel dat Nederlandse politici niet naar de burgers luisteren en niet weten wat leeft onder burgers. Zo constateert men in de groep lageropgeleiden dat er tijdens verkiezingen beloften worden gedaan die tijdens de regeringsperiode niet worden waargemaakt.

L8: *Ze hebben geen grip op de werkelijkheid, door die gouden handdrukken weten ze helemaal niet hoe wij leven.*

L7: *En wij maar elk dubbeltje omdraaien!*

L6: *Voor de verkiezing beloven ze je van alles, na de verkiezing als ze aan de macht zijn wordt je of door de hond of door de kat gebeten.*

L4: *Ja, er gaan ook wel dingen goed. Veel politici doen hun werk heus wel, het zijn niet allemaal slechte mensen ofzo.*

Een burger in de groep lageropgeleiden houdt een pleidooi om in opstand te komen tegen de regering door te gaan staken, wat tot enige bijval leidt bij de anderen.
L3: *Je kunt er wel wat aan doen.*
L8*: Wat dan?*
L3: *Een keer eens niet je kop in het zand steken. Je kunt gaan staken!*
L7: *Het is zo'n mooie poppenkast, iedereen is met elkaar tevreden! Het is allemaal één pot nat, er wordt nooit ruzie gemaakt, het komt allemaal goed. En niemand die in opstand komt.*

Men mist (moreel) leiderschap

De burgers zijn van mening dat het de politici aan leiderschap ontbeert. Hogeropgeleiden hebben in dat kader kritiek op de persoon Rutte en op het kabinet Rutte. Men verwacht van politici dat zij de koers uitzetten voor het land en richting aangeven in moeilijke tijden. Dit gebrek aan leiding leidt bij veel burgers tot een onbehaaglijk gevoel van stuurloosheid en besluiteloosheid. De vraag of het de goede of de slechte kant op gaat met het land vindt men juist door dit gebrek aan leiderschap moeilijk om te beantwoorden.
H4: *Ik mis de passie bij Rutte, het is een soort chef Personeelszaken. Hij geeft geen koers aan ons land, er gebeurt helemaal niks.*
H3: *Onzichtbaar bijna.*

Het gebrek aan leiderschap is iets wat men ook in internationaal opzicht mist als het bijvoorbeeld over Europa gaat. Men ziet dat er veel vergaderd wordt maar constateert dat dit vaak nergens toe leidt. Ook op het gebied van leiderschap mist men in Europa politici die leiderschap tonen en de koers uitzetten. Als politici wel leiderschap tonen valt dat de burgers des te meer op:
H1: *Er zijn wel een aantal mensen zoals Obama die dingen proberen te lijmen om oorlogen te voorkomen. Zelfs Poetin lijkt zo nu en dan een mens. Ik hoop dat dat zo blijft.*
H3: *Merkel bijvoorbeeld, die zei 'oké ik ga voor de opvang van vluchtelingen staan'. Ik denk dat onze politieke leiders ook eens een keer moeten opstaan, maar ze zijn zo bang voor Wilders.*

Meerdere burgers zetten vraagtekens bij de ethische moraal van bestuurders. Men heeft in hoge mate de indruk dat politici vooral hun eigenbelang vooropstellen in plaats van het algemene belang. Men noemt in dit kader voorbeelden van politici die liegen, hun beloften niet nakomen en soepel omgaan met declaraties, waardoor de geloofwaardigheid van politici in het algemeen in het geding komt.
H7: *De moraal van onze bestuurders baart me wel zorgen. Je opent de Telegraaf en er is weer een fraudezaak.*

L3: *Ze beloven van alles maar doen niks.*
L1: *Ik vind het een poppenkast. Het ziet eruit dat ze dingen vooral doen omdat ze dat leuk vinden en er niet serieus naar kijken. Hoe ze dingen brengen op tv bijvoorbeeld is niet geloofwaardig meer.*
L1: *Je hoort vaak dat ze liegen over dingen, het is anders dan het echt is. Ze houden vooral de hand boven elkaars hoofd.*
L6: *Declaraties die ze doen onder het mom van…..*

Gedoe bij overheidsorganisaties

Enkele andere burgers nuanceren het functioneren van politici enigszins door te stellen dat Nederlandse politici in hun functioneren ook afhankelijk zijn van het ambtenarenapparaat op de verschillende ministeries. De burgers hebben daarbij kritiek op het functioneren van ministeries en overheidsorganisaties, als ProRail en de politie. Men noemt bijvoorbeeld de 'bonnetjesaffaire' die heeft geleid tot het aftreden van minister Opstelten en staatssecretaris Teeven en de stand van zaken bij de politieorganisatie.

H1: *Het kabinet bestaat uit goede mensen, dat geloof ik allemaal wel. Maar die zijn afhankelijk van ambtenaren en ministeries en wat daar allemaal gebeurt. Dat vind ik veel erger! En een minister die dan helemaal verantwoordelijk is en volledig onderuit gaat en moet aftreden.*

H4: *Het Ministerie van Veiligheid, de politie is volkomen verkloot, dat wou ik even gezegd hebben*.

H7: *ProRail is ook helemaal vernacheld. Kost ook handenvol geld.*

H4: *Opstelten vond ik wel een aanfluiting.*

H1: *Opstelten is nu klaar. Dat is over!*

H4: *Teeven ook.*

4.1.5 Vrijheid en democratie gewaardeerd

Ondanks de kritiek die burgers uiten op de politiek noemt men vaak in een adem door dat men blij is in een democratie te wonen. Men heeft in hoge mate waardering voor democratische verworvenheden als de vrijheid van meningsuiting en voor het feit dat in Nederland gelijke rechten gelden voor mannen en vrouwen en voor mensen met een andere seksuele geaardheid:

H4: *Ik ben heel blij dat we in een democratie leven, dat je in het openbaar kan discussiëren. Ik kan niet zeggen dat ik Geert Wilders haat, maar ik wil wel een discussie met hem voeren. En dat kan hier, en dat vind ik fantastisch!*

H5: *De emancipatie van vrouwen, kinderen, ras maar ook homo's komt steeds meer aan bod en wordt steeds gelijker. Het is nog niet gelijk, maar als je kijkt is Nederland een van de meer geëmancipeerde landen. Er wordt echt aan gewerkt.*

Ook in de groep lageropgeleiden komt het onderwerp vrijheid aan bod, waarbij men wel constateert dat de vrijheid van meningsuiting enigszins onder druk staat doordat anderen eerder geïrriteerd of agressief reageren in discussies over thema's als vluchtelingen of allochtonen:

L6: *We leven in een redelijk vrij land. Ja redelijk, ik vind vergeleken met andere landen is het redelijk vrij. Maar aan de andere kant durf je niet meer alles te zeggen want zo vrij zijn we niet meer.*

M: Beperking.., waar komt die vandaan?

L6: *Nou uhm als je een ander idee heb dan een ander bijvoorbeeld, zoals nu met al die vluchtelingen. Dat soort dingen, dat je daar niet zo gauw meer dingen over gaat zeggen L2 Ik heb er maling aan!*

L6: *Ik vind dat gewoon heel jammer. Dat je iets zegt en dat anderen zich zo snel aangesproken voelen. Zeg maar eens iets over een kleuring….*

L5: *Mensen kunnen elk woord verkeerd interpreteren.*

L6: *Ja, op die manier ga je meer op je woorden letten.*

4.1.6 Zorg en relativering over terrorisme

Zorg over mogelijke aanslagen in Nederland

Zoals al gezegd maken meerdere burgers zich zorgen over het terrorisme waarbij de aanslagen in Brussel en Parijs nog vers in het geheugen liggen. Men vindt dat de aanslagen erg dichtbij komen en men maakt zich zorgen over een mogelijke aanslag in Nederland. In beide groepen geven enkele burgers aan dat zij op het moment minder snel een grote Europese stad zullen bezoeken of dat zij drukke plaatsen enigszins vermijden:

H2: *Ik maak me zorgen over wat er allemaal gebeurt in Brussel, Frankrijk en hoe dichtbij dit komt. En wat er allemaal ver weg gebeurt en dat dit vaak naar de achtergrond gaat omdat het niet dichtbij is. En of we wel alles zien en horen wat er gebeurt. Niet dat ik bang ben, maar ik maak me er wel zorgen over.*

H1: *Je houdt er wel rekening mee. Ik krijg allemaal mailtjes dat ik nu voor €30 naar Brussel kan maar dan denk ik, nee ik ga toch niet.*

L2: *Er gebeurt te veel de laatste tijd. Dat heeft met geloof te maken natuurlijk. Er is teveel onrust in de wereld. Ja soms denk je wel van ja blijf je de hele tijd thuis, kan overal gebeuren. Maar ja, je wordt wel beetje belemmerd. Mijn kinderen willen ook wel eens naar Parijs of naar Barcelona.*

Men is in staat tot enige relativering

Tegelijkertijd blijkt men ook in staat tot relativering. Men probeert om zich niet al te veel te laten beïnvloeden en men gaat al snel door met het dagelijkse leven. Men schat de kans dat men zelf slachtoffer wordt van terrorisme doorgaans als laag in:

H6: *Angst is een slechte raadgever. Als er ooit een aanslag komt in Nederland dan zal dit in de Bijenkorf of op het Centraal Station zijn. Voor een iconisch gebouw of op de Dam. Dan doen ze dat niet in mijn buurtje.*

In de groep lageropgeleiden spitst de discussie zich daarbij toe op vraag hoe reëel de dreiging van terrorisme is en wat de rol is van de media hierbij. Dit geeft al aan dat men de dreiging relativeert en zich bewust is van het feit dat terroristische aanslagen veel aandacht krijgen in de media:

L4: *In de auto stappen is gevaarlijker denk ik.*

L2: *Weet ik niet, ik vind het bizar dat het zo uit de hand loopt de laatste tijd. Ik vind het een vrijheidsberoving.*

L4: *Ik reis zelf veel, ben in de afgelopen drie jaar in acht verschillende landen geweest. Ik heb geen beeld klaar zonder dat ik iets gezien heb, ik ga zelf kijken. Ik ben in Egypte geweest toen Moebarak was opgepakt en daar was het gewoon rustig. Ik kijk op het nieuws en zie dikke rellen, kom ik daar is er gewoon feest…*

L7: *Dat klopt wel, het slechte wordt meer naar voren gebracht in de media.*

Oorzaken van terrorisme

In de groep hogeropgeleiden bespreekt men de oorzaken voor het terrorisme waarbij men ook kritisch is over de rol van de Nederlandse overheid en over de wijze waarop wij zelf invloed hebben op het probleem. Zo vinden enkele burgers in de groep hogeropgeleiden dat de aandacht voor slachtoffers nogal eenzijdig ligt op 'westerse' slachtoffers en veel minder op het Midden-Oosten waar het probleem vele malen groter is. Daarnaast is men van mening dat de reactie van politici op het terrorisme in veel gevallen niet bijdraagt aan de oplossing van het probleem maar het probleem juist versterkt. Zo is men van mening dat de

aanvallende toon die sommige politici (zoals Wilders) aannemen richting de Islam weinig constructief is en juist leidt tot een kloof tussen aanhangers van de Islam en de rest van de samenleving.
H7: *Ik denk ook dat we meten met twee maten. Verschrikkelijk wat er is gebeurd in Brussel en Parijs, maar het gebeurt elke dag in het Midden-Oosten. En daar hoort niemand wat van. Geen enkele wereldleider heeft het hierover.*
H4: *De kloof tussen de Islam en het westerse geloof wordt veroorzaakt door politici. En dus kweek je terrorisme, dat doen de overheden.*
H6: *Ik geloof niet alleen door politici. Als je kijkt naar Amsterdam, de moskeeën blijven ze bouwen en de kerken gaan allemaal dicht.*
H7: *Het zijn mensen die het vanuit de Islam doen, maar niet alle moslims radicaliseren.*
H6: *Ik bedoel dat er meer moslims naar de moskee gaan dan christenen naar kerken.*
H4: *Het geloof is een houvast voor iedereen die problemen heeft, men heeft houvast nodig als een groep. Men is in Nederland nu heel erg tegen de Islam, ik maak me daar wel zorgen over. Dat er een enorme antipathie is tegen mensen die moslim zijn.*
H6: Dat is onontkoombaar.
H4: *Je ziet het in heel Europa. We willen er niet over praten maar het gebeurt.*
H3: *Ik maak me meer zorgen over de reactie op terrorisme van overheden. Alsof ze erop zitten te wachten; nu kunnen we wel zoveel mensen afluisteren en encryptie verbieden. Dan heeft het terrorisme gewonnen.*
H4: *De overheid misbruikt het.*
H8: *Ze wekken schijnveiligheid op.*

4.1.7 Weerstand tegen het Oekraïne referendum

In beide groepen hebben we het Oekraïne referendum (dat een ruime week voorafgaand van het onderzoek heeft plaatsgevonden) in de groep ter sprake gebracht. Geen enkele burger noemde dit onderwerp spontaan. In beide groepen was de animo om te gaan stemmen niet erg hoog, slechts drie van de acht burgers uit elke groep zijn gaan stemmen. Opvallend is dat de meeste van deze burgers geen warme gevoelens hadden bij het Oekraïne referendum, maar dat men vooral is gaan stemmen vanuit een gevoel van 'burgerplicht' en omdat men het principe van een referendum waardeert:
H7: *Ik vind dat als je in een democratie leeft dat je gebruik moet maken van je recht om te stemmen. Ik stem al jaren blanco, ik ben het er totaal niet mee eens. Als je blanco stemt dan geldt je stem en doet die mee in de telling.*
H8: *Ik voel ook dat het mijn plicht is om te stemmen. Ik had het niet gedaan, het was een vrij kansloos referendum dus ik wilde niet stemmen. Ik kan wel duizend dingen bedenken die interessanter zijn voor ons dan de dingen die nu in het referendum stonden.*
H4: *Ja maar het is wel een democratie. Ik ben ook volkomen tegen het referendum, maar dat het kan in Nederland is wel fantastisch.*

De burgers die niet hebben gestemd geven hiervoor meerdere redenen. Ten eerste was er bij enkele deelnemers weerstand tegen de wijze waarop het referendum tot stand is gekomen, namelijk door het initiatief van in hun ogen 'anti-Europa activisten':
H8: *Ik gun degenen die het veroorzaakt hebben hun feestje niet. Ik heb de polls in de gaten gehouden om te zien of ik zou gaan of niet zou gaan. Het is complex en ik denk dat minstens 50 procent van de mensen die hebben gestemd geen idee hebben van waar het over ging.*

H3: *Het is onder valse voorwendselen georganiseerd. Uiteindelijk hebben ze het eerste onderwerp gekozen waarmee ze de EU konden sarren.*

Ten tweede vonden enkele burgers het moeilijk om hun standpunt te bepalen omdat zij het een complex onderwerp vonden.
L4: *Ik heb er geen verstand van, ik bemoei me er niet mee.*

Ten derde waren enkele burgers tegen de referendum aanpak omdat ze dit soort besluiten liever aan politici laten of omdat zij juist van mening zijn dat hun stem niets uitmaakt omdat het een raadgevend referendum was en het besluit in hun ogen al is gemaakt:
L3: *Europa heeft toch al besloten! Ja, het idee is goed maar ze mogen het naast zich neerleggen.*
L7: *Ze beslissen eerst, en dan denken ze 'oh ja het is een democratisch land'. En wij spelen de poppenkast gewoon mee.*
L6 *Ze doen net alsof ze luisteren, maar ze doen gewoon wat anders. Niet alleen met het referendum, maar met alles gaat het zo!*

Het idee van een referendum spreekt wel aan
Ondanks het feit dat het Oekraïne referendum veel weerstand oproept bij de burgers geeft de meerderheid van de burgers aan dat zij voorstander zijn van een referendum. Wel moet deze in hun ogen aan enkele voorwaarden voldoen. Ten eerste is men van mening dat het onderwerp niet te complex moet zijn. Ten tweede is men van mening dat een referendum bindend moet zijn en dat de overheid deze niet naast zich neer zou mogen leggen.

4.1.8 De balans opgemaakt: sprake van een tussenfase

Ter afsluiting van dit onderdeel hebben we gevraagd aan de deelnemers in hoeverre men vindt dat het de goede kant op gaat in Nederland of de slechte kant. Opvallend veel deelnemers in beide groepen kunnen geen keuze maken of het de goede of de slechte kant opgaat. Als men al een keuze maakt is het doorgaans naar de slechte kant. Geen enkele burger is volledig van mening dat het de goede kant op gaat met het land.

De stemming in de groep lageropgeleiden is:

- Goed: 0
- Slecht: 4
- Neutraal: 4

De stemming in de groep hogeropgeleiden is:

- Goed: 0
- Slecht: 3
- Neutraal: 5

Veel burgers zijn van mening dat we in een tussenfase zijn beland waarbij het de goede of de slechte kant uit kan gaan.
H5: *We zitten in een fase van 'of het zal nu goed gaan, of het zal slecht gaan.'*
H1: *Een tussenfase.*

H2: *Ik vind het heel lastig omdat ik vind dat je niet kan zeggen alles gaat goed of alles gaat fout.*

Richting welke kant de balans zal doorslaan hangt volgens de hogeropgeleiden enerzijds samen met de daadkrachtigheid en het leiderschap van de Nederlandse regering, maar anderzijds ook met de ontwikkeling van de Europese economie. De recente crisis in Griekenland stemt de groep niet positief:
H1: *Wat kan Nederland in z'n eentje doen? Het gaat om Europa, maar het is een utopie. Het functioneert niet goed en het had nooit moeten gebeuren. Het kost tientallen miljarden euro's per jaar.*

In de groep lageropgeleiden ligt de focus op het feit dat 'het leven' steeds duurder wordt:
L2: *We vergrijzen hè! We worden steeds ouder, krijgen meer medicijnen en worden langer in leven gehouden. Eer moet meer geld in de thuiszorg en dat gebeurt dus niet, dat is niet goed.*
L1: *Ik denk dat het gewoon slecht gaat met Nederland sinds de crisis begon. Een huurwoning waar je zo lang op moet wachten. Ik vind het allemaal niet positief.*
L7: *Dat is eigenlijk al zo sinds de euro.*

4.2 VRAGEN UIT KWANTITATIEF ONDERZOEK

In de groepen zijn enkele vragen uit de COB-enquête voorgelegd. In beide groepen zijn twee uitspraken voorgelegd.

De deelnemers hebben de volgende antwoorden gegeven.

Groep 1: lageropgeleiden

	Zeer oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Zeer eens	Ik weet het niet
De inkomensverschillen in Nederland zijn te groot	-	-	-	6	2	-
Er moet meer belasting worden geheven om de publieke dienstverlening op peil te houden	2	5	-	-	-	1

Groep 2: hogeropgeleiden

	Zeer oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Zeer eens	Ik weet het niet
De inkomensverschillen in Nederland zijn te groot	-	-	1	6	1	-
Er moet meer belasting worden geheven om de publieke dienstverlening op peil te houden	-	7	1	-	-	-

De inkomensverschillen in Nederland zijn te groot

In beide groepen zijn vrijwel alle burgers het eens met deze stelling. Men geeft aan dat de inkomensverschillen in Nederland in bepaalde gevallen groot zijn. Hierbij noemt men voorbeelden van beroepen met hoge salarissen zoals directeuren, ministers en sporters zoals profvoetballers. Daarnaast ziet men de groep die het financieel gezien moeilijk heeft steeds groter worden waardoor er een tweedeling in de samenleving ontstaat.

L6: *Aan de ene kant de directeuren en de ministers en aan de andere kant de mensen die van de voedselbank moeten leven.*

L3: *Het middenkader is aan het verdwijnen. Er komen steeds meer armen en meer rijken, terwijl modaal steeds minder wordt. En daarbij mensen die al zoveel geld hebben die andere mensen uitbuiten.*

L6: *Mensen die beleggen.*

L3: *En de banken.*

L8: *De sporters en voetballers vind ik extreem grote uitschieters. Is dat wel echt nodig, dat extreme zoals de sporter? Moet dat zoveel?*

Wel geven meerdere burgers aan dat ze het moeilijk vinden om een antwoord te geven op deze vraag. Men twijfelt omdat men wel van mening is dat de inkomensverschillen in Nederland in bepaalde gevallen wel erg groot zijn, maar men vindt het moeilijk om te bepalen of de inkomensverschillen gemiddeld gezien te groot zijn. Hierbij noemt men het buitenland als voorbeeld waar de inkomensverschillen vaak nog groter zijn. Desalniettemin besluit men uiteindelijk meestal om het eens te zijn met de stelling.
L4: *Met wat moet ik het vergelijken? Hier is het eerlijker verdeeld dan op de rest van de wereld.*
H7: *Met alles met 'te' erin ben ik het niet mee eens. 'De inkomensverschillen in Nederland zijn groot.' Daar ben ik het mee eens, maar wat is de maat voor 'te groot'?*
H5: *Iemand kan iets te groot vinden en een andere niet. Zowel 'groot' als 'te groot' zijn subjectief. Ik vind er zijn wel verschillen maar ze zijn niet per se te groot.*

Meer belasting om de publieke dienstverlening op peil te houden
De meeste burgers hoeven niet lang na te denken bij de beantwoording van deze stelling. Ten eerste zitten de meeste burgers er niet op te wachten om meer belasting te gaan betalen, men vindt doorgaans dat men al genoeg betaalt. Ten tweede vindt men de stelling conceptueel ook enigszins vreemd overkomen: men moet meer betalen, terwijl men er hetzelfde voor terug krijgt. Liever ziet men dat de beschikbare middelen efficiënter worden besteed en/of dat er betere keuzes gemaakt worden waar het belastinggeld naar toe moet gaan.
H6: *Ik zie liever dat ze nauwkeuriger met het belastinggeld omgaan, dan maar wat minder personeelsfeestjes.*
H8: *Deze vraag is niet echt doordacht. Niemand wil toch meer belasting betalen om iets op peil te houden.*
H7: *Je wil niet meer betalen voor hetzelfde niveau, wel voor iets beters.*
H3: *Bijvoorbeeld in Zweden is de belastingmoraal heel hoog, omdat mensen weten wat ermee gebeurt en het redelijk goed terecht komt. Er zijn veel minder klachten over de belasting.*
H2: *Ze krijgen er veel meer voor terug.*

In de groep lageropgeleiden roept de stelling vooral weerstand op omdat men vindt dat men al voldoende belasting betaald, terwijl men wordt geconfronteerd met bezuinigingen en stijgende kosten.

Tevens blijkt dat de term 'publieke dienstverlening' een nogal brede term is die bij de burgers verschillende associaties oproept. Zo denkt de een aan zaken als het koningshuis en aan subsidies voor voetbalclubs waar men doorgaans weerstand tegen heeft. Een ander denkt juist meer aan zaken als de politie, de zorg en het openbaar vervoer waarvan men het belangrijk vindt dat het functioneren op een goed peil blijft.

4.3 VERDIEPINGSTHEMA: VLUCHTELINGEN

4.3.1 Vluchtelingencrisis naar de achtergrond

In vergelijking met een half jaar geleden blijkt het onderwerp 'vluchtelingen' nauwelijks nog 'top of mind' te zijn bij de burgers. Het onderwerp wordt spontaan niet tot nauwelijks genoemd door de burgers. Dit is opvallend omdat het onderwerp een half jaar geleden tijdens de focusgroepen nog als belangrijkste zorgpunt is bestempeld door de burgers.

Als er gesproken wordt over vluchtelingen heeft men het op dit moment vooral over de stroom nieuwe vluchtelingen in het afgelopen jaar uit het Midden-Oosten en dan met name uit Syrië, omdat dit de grootste stroom vluchtelingen betreft. Over het algemeen is men van mening dat deze groep hun land is ontvlucht voor het oorlogsgeweld, al vermoeden enkele burgers dat er ook sprake is economische vluchtelingen.

Begrip voor de situatie van vluchtelingen

De burgers in beide groepen tonen veel begrip voor de lastige situatie waarin vluchtelingen zich bevinden. Men vind het om deze reden ook een morele verplichting voor Nederland en de rest van Europa om ervoor te zorgen dat de vluchtelingen op een goede manier opgevangen worden.

L2: *Heel erg en vreselijk.*
L7: *Heel naar, belangrijk dat ze opgevangen worden! De hele wereld moet helpen!*
L4: Ja, dat ze ook eerlijk verdeeld worden.

Zorg over de kosten van het opvangen van veel vluchtelingen

Ondanks het feit dat men van mening is dat we vluchtelingen moeten opvangen is er tegelijkertijd de zorg of Nederland dit financieel allemaal wel aan kan. Vooral in de groep lageropgeleiden leeft deze zorg. Men is de laatste jaren geconfronteerd met veel problemen zoals de financiële gevolgen van de economische crisis en men heeft de situatie in Griekenland nog vers in het geheugen. De vluchtelingen zijn het zoveelste probleem waar men mee geconfronteerd wordt en die ten koste gaat van de eigen welvaart. Voor enkele burgers lijkt de grens bereikt van wat we als land aankunnen:

L1: *Ik ben geen racistisch iemand, dat helemaal niet. Maar ik vind dat het voor Nederland iets te vol aan het raken is, ook met de huren en het geld dat allemaal weggaat naar Europa. Ik vraag me af of we dat allemaal financieel wel aan kunnen, qua ruimte, qua huurwoningen. Die gasten moeten ook integreren, dat kost ook veel geld.*
L2: *Nederland staat altijd vooraan, terwijl we maar een stipje op de landkaart zijn. We geven aan WNF, Greenpeace en als er weer ergens een vulkaan is uitgebarsten.*
L1: *De koek is zo langzamerhand wel een beetje op….*

Een studente ziet in tegenstelling tot anderen op lange termijn ook een positief effect van de nieuwkomers:

H5: *Als ze aan het werk gaan, kunnen ze de vergrijzing in Nederland ten dele opvangen. Er wordt veel geld besteed aan het grote aantal ouderen, en als de vluchtelingen gaan werken kan dit voor een deel worden opgevangen.*

Zorg over de integratie van vluchtelingen

Bij veel burgers is de verwachting dat de vluchtelingen hier langdurig zullen verblijven en dat hun komst meer een structureel dan een tijdelijk karakter zal hebben. De verwachting is dat de problemen in Syrië niet op korte termijn opgelost zullen worden. Met name in de groep lager opgeleiden leidt deze verwachting tot zorgen over de integratie van de vluchtelingen en de bijkomende kosten voor de samenleving. Indien de komst van vluchtelingen tijdelijk zou zijn, is men aanmerkelijk positiever.

L3: *De kans dat ze teruggaan is klein. Zestig tot zeventig procent blijft denk ik. Dus die mensen moeten we gewoon laten integreren en mee laten doen, we hebben weinig keuze. Dat wegsturen werkt niet.*

L2: *Ja laat ze dan maar werken, in plaats van een uitkering trekken.*

L7: *Mijn man werkte toen bij de gemeente, vroeger moest elk stadsdeel of elke gemeente minstens 5 buitenlanders aannemen. Zo is mijn man ook begonnen, dat moeten ze nu weer doen.*

Ook in de groep hogeropgeleiden vermoedt men dat de vluchtelingen uit Syrië hier nog wel een tijd zullen zitten:

H5: *Ik denk dat ze blijven. De situatie lost zich niet snel op, en als het is opgelost dan zijn ze er al zo lang en zijn ze helemaal gewend.*

H6: *De minderheid zal terugkeren.*

H8: *Ik zie niet gebeuren dat het conflict daar snel opgelost is.*

H7: *Ik denk dat ze er voor erg lange tijd zullen zijn. Maar als het verschil tussen arm en rijk groter wordt dan gaan ze over 10 – 20 jaar geheid terug. Het is afhankelijk van hoe het hier gaat.*

In beide groepen heeft men zorgen over de integratie van vluchtelingen, waarbij men zich vooral zorgen maakt over de verschillen in normen en waarden. Men ziet bijvoorbeeld verschillen in de onderlinge omgangsvormen en in de positie van vrouwen en van homoseksuelen in islamitische landen:

L3: *Bij ons zijn man en vrouw gelijk, bij hun niet. Daar moet de vrouw achteraan lopen. Dat soort dingen past niet meer in onze cultuur en dat gaat botsen. Een vrouw is minder? Nee!*

In de groep hogeropgeleiden loopt de discussie over dit thema hoog op wanneer een burger de aanrandingen in Keulen ter sprake brengt. Een deelnemer maakt een generaliserende opmerking over vluchtelingen naar aanleiding van het incident in Keulen waarbij meerdere vrouwen zijn aangerand vermoedelijk door asielzoekers. Dit leidt tot een tegenreactie van een andere deelnemer die van mening is dat dit niet afgeschoven kan worden op een mogelijk verschil in normen en waarden tussen Nederlanders en buitenlanders:

H6: *Ik verwacht dat ze het woordje 'alsjeblieft' begrijpen. Beleefd zijn. Wat is zich gedragen? Als het in hun cultuur normaal is dat je vrouwen in hun kont knijpt……*

H4: *Hou nou toch op zeg! Als je zou weten hier in Amsterdam alleen al, hoeveel zedendelinquenten naast jou wonen, boven jou, onder jou, opa's, oma's, broers, neven, dominees, onderwijzers, die een zedenmisdrijf hebben gepleegd, dan zou er geen vrouw meer naar buiten gaan.*

H8: *Maar mag je niet verwachten van die mensen dat ze zich een beetje aanpassen aan onze normen en waarden?*

H4: *Waarom zijn onze broers, mannen, dominees niet aangepast en plegen zij al die zedenmisdrijven? De media maakt dat de vluchten zedendelinquenten zijn.*
H8: *Ik verwacht dat ze zich aanpassen aan onze normen en waarden.*
H4: *Zijn mijn normen en waarden hetzelfde als die van jou?*
H8: *Als ik op vakantie ga en ik bezoek een tempel dan ben ik niet te beroerd om een doekje om te doen. Ik verwacht wel dat ze dat doen, ik ga hier ook geen moskee in met mijn schoenen aan.*
H4: *Maar wat voor normen en waarden moeten zij dan leren?*
H8: *Dat je 'dankjewel' zegt, dat je vriendelijk tegen mensen bent.*
H4: *We begonnen deze avond met dat niemand elkaar nog aankijkt in de metro. Wij zijn zelf zo asociaal als maar kan.*
H7: *'Onze' normen en waarden bestaan niet meer.*
H4: *Een echte Nederlander bestaat niet.*
H5: *Er zijn wel omgangsregels waar de meeste mensen zich aan houden. Een aantal mensen breken hiermee. Ik wil niet minder behandeld worden omdat ik een vrouw ben, en dat speelt in het Midden-Oosten wel heel erg. Dat soort dingen zitten in hun cultuur en merken ze zelfs misschien bijna niet. Maar dat ze dat aanpassen naar hoe wij hier met het grootste deel naar kijken.*
H8: *Ik schaar dat toch wel een beetje onder normen en waarden.*
H5: *Ik wil niet minder bedeeld worden door hun, ik ben in mijn land en ik ben blij dat ik al mijn rechten heb en die wil ik graag houden. Ik wil niet dat iemand, ook blanken niet, niemand mag die van mij afnemen. Als zij die opvatting niet hebben, dan hoeven ze die ook niet aan te passen.*
H7: *Ze moeten de rest respecteren.*
H3: *En omgangvormen leer je in de praktijk wel heel snel.*
H6: *Ze komen uit een heel getraumatiseerde omgeving. Dat is een verschil van dag en nacht. We moeten ook een beetje tolerant zijn en die mensen de tijd geven.*
H4: *Dat zijn de nieuwe normen en waarden van Nederland. We waren altijd heel erg tolerant, maar dat is aan het verdwijnen.*

Naast het verschil in normen en waarden maakt een enkeling in de groep lager opgeleiden zich zorgen over mogelijke terroristische elementen die mogelijk met de vluchtelingenstroom ons land binnenkomen:
L5: *Mijn zorg is de aanslagen die een aantal van hen kunnen plegen.*
L3: *Er zitten een paar rotten tussen.*
L2: *Je hebt gezien hoe makkelijk het gaat!*
L6: *Net zoals ze in Rotterdam zitten, en in Brussel en Parijs.*
L4: *De aanslagen in Europa zijn allemaal wel mensen uit Europa hè.*

4.3.2 Vluchtelingen en de verharding in het maatschappelijke debat

In de groep hogeropgeleiden maakt men zich zorgen over de toon van het maatschappelijke debat over vluchtelingen en de rol van het populisme hierbij. Men merkt dat de discussies over vluchtelingen behoorlijk heftig en ongenuanceerd kunnen zijn en dat men soms ook de discussie mijdt uit angst voor conflicten. Dat de toon in het debat zo heftig is wijt men voor een groot gedeelte aan Wilders en de PVV die men in de groep hoogopgeleiden bestempelt als populistisch. In de groep lager opgeleiden constateert men ook dat er sprake is van tegenstellingen in het debat, maar lijkt men zich hier weinig zorgen over te maken.

H4: *Ik stoor me ontzettend aan de intolerante mensen die er verschrikkelijke extreem rechtse ideeën op nahouden. Daar ben ik ontzettend van geschrokken.*

H5: *Ik verplaats me in de mensen in mijn familie, daar wil ik geen ruzie mee dus ik hou mijn betoog voor me. Maar ik zou het eigenlijk wel willen houden, maar ik wil geen ruzie met mijn oma van 84. Zij houdt er hele ouderwetse ideeën op na.*

H3: *Ik vind het ook bizar gedrag, maar denk wel dat de onvrede veel breder is dan vluchtelingen. En dat de vluchtelingen een beetje worden voorgehouden als zondebok.*

H6: *Geert Wilders is wat dat betreft een ontzettend slechte spokesman. Als Pim Fortuyn nog had geleefd met min of meer dezelfde argumenten, die was een charmeur. Die had een aardverschuiving in Nederland gerealiseerd. Hij sprak klare taal.*

H4: *Ook een hele nare man!*

H8: *Wat jij zegt kan ik me wel voorstellen. Onderliggende problemen, mensen die op zoek zijn naar werk, dan kan ik me voorstellen dat je de komst van vluchtelingen helemaal niet relaxed vindt.*

H4: *Maar ze krijgen de eerste 3 jaar niet eens een baan.*

H3: *Kijk hoeveel problemen wij al met z'n achten naar boven brengen. Andere mensen moeten ook problemen voelen en het er over hebben. En worden daarin door Geert Wilders makkelijker geleid.*

H6: *Dat is populisme inderdaad en sommige mensen zijn daar gevoeliger voor dan anderen.*

4.3.3 Zwakke rol overheid bij het vluchtelingenbeleid

Burgers zijn behoorlijk kritisch over de rol van de overheid bij de vluchtelingenproblematiek. Zowel op het vlak van communicatie over het onderwerp als op het vlak van de aanpak van het probleem heeft men op- en aanmerkingen.

Zwakke communicatie en een gebrek aan leiderschap

De burgers zijn doorgaans van mening dat de regering enigszins onzichtbaar is op het dossier vluchtelingen. Ten eerste is men van mening dat de overheid weinig van zich laat horen richting burgers. Men verwacht dat de regering zichtbaarder en meer visie toont in de aanpak van de problematiek. Men mist een duidelijk pad en weet niet wat de plannen voor de langere termijn zijn. Men is hierdoor onzeker over de gevolgen van de komst van de vluchtelingen voor de langere termijn:

H7: *Ze moeten leiderschap tonen.*

H5: *Misschien doen ze wel van alles, maar ik heb geen idee wat ze doen.*

H4: *Vertel bijvoorbeeld eens wat de rechten en plichten zijn van de vluchtelingen die aankomen in Nederland. Geef voorlichting over het thema.*

H8: *Dat de communicatie beter moet daar ben ik het volledig mee eens. maar alles moet eerst met Brussel besproken worden, voordat men kan besluiten 'zo doen we het.'*

H5: *De overheid zwijgt. Of het nou positief of negatief is, overal in het nieuws hoor je dat er een grote stroom vluchtelingen in Europa zweeft. En wij doen alsof ze niet bestaan. We nemen totaal geen verantwoordelijkheid.*
H1: *Ik heb daar een hele mooie gedachte bij. De uitspraak 'het was voor mijn tijd of na mijn tijd, maar niet tijdens mijn tijd.' Zo'n gevoel heb ik over de Nederlandse regering en heel veel dingen. Als men tot een punt van verantwoording moet komen dan is men van 'Nee, daar was ik niet bij.'*

In de groep hogeropgeleiden mist men een persoon als Merkel in de Nederlandse politiek:
H3: *Ik denk dat de politieke leiders een keer moeten opstaan, want ze zijn zo bang voor Wilders. Dat deed Merkel bijvoorbeeld, die zei oké ik ga hier voor staan.*

Voorkeur voor kleinschalige opvang met perspectief voor vluchtelingen

Aangezien de meeste burgers verwachten dat de meeste vluchtelingen voor langere tijd in Nederland zullen verblijven is men van mening dat de vluchtelingen ook een perspectief geboden moet worden om een bestaan op te bouwen. Het risico dat men ziet, is dat deze groep anders overlast zou kunnen gaan veroorzaken. De meeste burgers kunnen zich dan ook niet goed vinden in de wijze waarop de vluchtelingen worden opgevangen. De grootschalige opvangcentra vindt men geen goed idee omdat men op deze wijze niet tot nauwelijks met de Nederlandse bevolking in aanraking komt wat de integratie belemmert. Daarnaast ziet men dat grootschalige opvang leidt tot onderlinge problemen in opvangcentra en ook in kleinschalige dorpsgemeenschappen die door de komst van grote groepen vluchtelingen overvallen worden. Kleinschalige opvang heeft om deze reden de voorkeur bij burgers:
H1: *Je hebt een dorpje waar ze 1.000 of 2.000 vluchtelingen willen opvangen, dat roept bij de bevolking ook een reactie op. Het gaat dan vooral om de communicatie tussen de overheid en het dorp. Wat is het plan? Dan is er een andere context.*
H3: *In Duitsland heeft de bevolking een veel pro-actievere houding. Wij hebben ruimte zat, laat ze lekker bij ons komen. Als je tenminste leert te integreren.*
H6: *Die gigantische hoeveelheden bij elkaar, het is gewoon een broednest voor ellende.*
H7: *Vind je het gek dat ze een beetje gek doen tegen elkaar. Ik vind dat er zelfs nog weinig gebeurt.*
H6: *Het moet veel meer gedecentraliseerd worden, kleinere hoeveelheden bij elkaar.*
H3: *Ik zie de laatste tijd veel van dat soort verhalen in de media. Een heel rationeel en rustig verhaal dat het werkt.*
H8: *In grote steden zal je weinig mensen tegen asielzoekerscentra vinden. Ik heb er een in mijn achtertuin gehad en had nergens last van. Maar in de provincie of Wilders stemmers, het onwetende dat is het probleem.*

Europese besluitvorming traag en verdeeld

De burgers vinden de Europese aanpak van het vluchtelingenprobleem ook weinig effectief. Men ziet dat er veel vergaderd wordt en dat er veel onderling gesteggel is, maar men ziet weinig oplossingen voor het probleem tot stand komen. Daarbij ziet men dat niet alle Europese landen één lijn trekken en dat sommige landen zelfs helemaal geen vluchtelingen opvangen, wat men frustrerend vindt. Tegelijkertijd is er ook begrip voor de positie van landen die het op dit moment op economisch vlak ook zwaar hebben.
L1: *Je ziet dat ze veel vergaderen en bijeenkomsten houden. Ze kunnen er enorm over steggelen hoe het moet met de opvang.*

L7: *Ik volg het de laatste tijd niet meer. In het begin keek ik af en toe nog wel op het nieuws, maar ze komen er gewoon niet uit.*
L3: *Je ziet hoe verdeeld Europa is. Waarom moet alles naar 1 land? Sommige landen weigeren gewoon vluchtelingen op te vangen, dan moet je gewoon opdonderen uit Europa!*
L7: *Als het gewoon eerlijk verdeeld wordt, dan hebben landen ook niet veel problemen.* L2: *Je vraagt je dan wel af….Spanje neemt ze ook niet op omdat ze zelf ook helemaal naar de klote gaan, hoge werkloosheid. Dan snap ik wel ze moeten eerst aan zichzelf denken voordat ze kunnen helpen.*
L7: *Ja, ze moeten eerst zichzelf even opbouwen.*
L3: *Dat is bijna in heel Zuid-Europa, Italië, Griekenland. Je moet ze gewoon over alle landen verdelen.*

Vluchtelingen helpen

Tussen de groep hogeropgeleiden en lageropgeleiden is er een verschil te zien in de bereidheid waarmee men zich in wil zetten om zelf vluchtelingen te helpen door middel van vrijwilligerswerk. In de groep hogeropgeleiden houdt een aantal deelnemers zich al bezig met vrijwilligerswerk en is de bereidheid om vluchtelingen op een goede manier op te vangen hoog:
H1: *Mensen Nederlands leren, bezig zijn met simpele dingen. Ik zit wel in een omgeving waar de vraag gesteld kan worden. Ik zou het absoluut doen!*
H2: *Bij mijn werk in de buurt worden redelijk wat mensen opgevangen, wij hebben rondleidingen speciaal voor vluchtelingen. Het is iets heel kleins, maar zo leren zij de buurt kennen. Het is een soort welkom. Er gebeuren best wel goede dingen in buurten.*
H4: *Ik kom er heel veel tegen die in de problemen zitten. De Wet taaleis en ze zijn streng voor mensen in de bijstand, vluchtelingen maken geen schijn van kans. Ik kom heel veel bij die mensen thuis en het is geweldig om ze te vertellen wat de normen en waarden zijn van de Nederlandse overheid. Gewoon procederen. Vrijwilligerswerk is geven en nemen en het geeft mij een heel fijn gevoel.*
H8: *Ik ben jarenlang leider geweest van de scouting, en daar zaten ook heel veel vluchtelingen bij. Het is goed als die mensen onder de mensen zijn en niet samen in een torentje opgesloten.*

In de groep lageropgeleiden is er een lagere bereidheid om vluchtelingen te helpen. Een aantal van hen lijkt verrast door de gedachte alleen al. Men voelt zich vooral machteloos en lijkt enigszins overvallen door de massaliteit van de vluchtelingenstroom en de grootschalige opvang van deze nieuwkomers:
L2: *Hen helpen, wat moet ik doen dan? Moet ik voor ze gaan breien ofzo?*
L4: *Je bent machteloos, dat is meer voor organisaties als Rode kruis, geld inzamelen en dan wat doen. Je kan niet een 'one mans army' zijn.*
L3: *Stel de mensen worden beter verdeeld en ik zou een vluchteling als buurman krijgen, dan wil ik ze wel helpen met integreren.*

4.4 AFSLUITENDE OPMERKINGEN VAN DE DEELNEMERS

Aan het einde van de focusgroepen is gevraagd wat men het meest van belang vindt om aan de regering mee te geven Centraal punt in deze feedback is dat men in beide groepen van mening is dat de regering beter moet luisteren naar burgers om zo de kloof tussen burger en regering die men ervaart te verkleinen. In de groep lageropgeleiden hebben vrijwel alle deelnemers het punt 'beter luisteren' in min of meer dezelfde bewoordingen als tip opgeschreven. In de groep hogeropgeleiden geeft men nog enkele concrete tips:
H4: *Verricht eens een groepsdiscussie met mensen die in armoede zijn opgegroeid. Die zijn ervaringsdeskundige. De afstand tot het volk is enorm groot bij de bestuurders. Of haal een ervaringsdeskundige in huis zoals ze in België doen. In België is het armoedebeleid 10 jaar verder dan in Nederland.*
H6: *Focus je op de jeugd, op alle vlakken. Vraag wat zij vinden en wat zij willen.*
H8: *Je kan wel heel hard werken, maar er moet beter gecommuniceerd worden.*

CONCLUSIES

5 CONCLUSIES

Onzekere tijden

Bij de burgers overheerst tijdens deze editie een gevoel van onzekerheid over de stand van de Nederlandse maatschappij. Aan de ene kant benoemt men enkele positieve punten zoals het feit dat Nederland het economisch gezien nog niet zo slecht doet ten opzichte van het buitenland waarbij ook de innovatiekracht van ons land wordt genoemd. Aan de andere kant ziet men juist op economisch vlak ook veel problemen. Zo ziet men dat een steeds grotere groep in de samenleving te kampen heeft met een verslechtering van de economische positie als gevolg van de bezuinigingen op het sociale zekerheidsstelsel. Men ziet in de praktijk steeds meer een tweedeling in de samenleving ontstaan waarbij de rijken hun zaakjes goed voor elkaar hebben en goed voor zichzelf zorgen, terwijl er een steeds grotere groep burgers problemen heeft om financieel rond te komen en afhankelijk zijn van de voedselbank of moeite hebben om een baan of woonruimte te vinden.

Men vindt het wrang om te constateren dat er aan de ene kant voedselbanken in ons land zijn als reactie op de groter wordende armoede in ons land en dat er aan de andere kant sprake is van belastingontduiking door de rijken in onze samenleving zoals die in de 'Panama Papers' aan het licht is gebracht. Deze groeiende kloof tussen arm en rijk vindt men een gevaarlijke en potentieel ontwrichtende ontwikkeling voor de toekomst in onze samenleving. Dit onbehagen wordt verder vergroot door andere ontwikkelingen waar men zich zorgen over maakt zoals de verharding in de maatschappij, het terrorisme en de wijze waarop we met het milieu en de fossiele grondstoffen omgaan. Tekenend is het dat geen enkele deelnemer van mening is dat het op dit moment de goede kant opgaat met ons land. De meeste burgers zijn onzeker welke kant het met ons land opgaat, wat men in veel gevallen ook koppelt aan het optreden van de politiek in Nederlands en in Europees verband.

Laag vertrouwen in de politiek

De burgers zijn van mening dat politiek en politici een leidende rol moeten innemen in onzekere tijden. Men constateert een gebrek aan leiderschap en visie om daadkrachtig met de complexe problemen van deze tijd om te gaan, wat bijdraagt aan het onbehagen dat men voelt. Vooral lageropgeleiden hebben het gevoel dat er niet naar het volk geluisterd wordt door de regering. Men ervaart veel afstand met de nationale en ook met de internationale politiek en ziet in politici geen personen die het algemeen belang vertegenwoordigen, maar die vooral het eigenbelang hoog in het vaandel hebben staan.

Ondanks de kritiek die burgers uiten op de politiek, is men tegelijkertijd blij dat men in een democratie woont. Men is zich bewust van de vrijheid en gelijkheid in de Nederlandse samenleving en ziet dit als grote verworvenheden.

Vluchtelingen niet meer top of mind

In vergelijking met een half jaar geleden blijkt het onderwerp 'vluchtelingen' nauwelijks nog 'top of mind' te zijn bij de burgers. Dit is opvallend omdat het onderwerp een half jaar geleden nog als belangrijkste zorgpunt werd bestempeld door de burgers. De maatschappelijke onrust rondom het onderwerp lijkt enigszins geluwd te zijn. Burgers lijken enigszins gewend geraakt te zijn aan de komst van vluchtelingen en het onderwerp lijkt enigszins op afstand te staan van de burgers doordat het onderwerp niet meer de boventoon voert in het publieke debat en in de media.

Hoewel men de vluchtelingen een goede opvang gunt in Europa, blijft men wel zorgen houden of Nederland wel berekend is op de grote hoeveelheid vluchtelingen en in hoeverre de opvang ten koste gaat van de eigen welvaart. De welvaart die toch al behoorlijk onder druk staat als gevolg van de economische crisis van de laatste jaren. Vanuit politiek Den Haag mist men vooral duiding. Men vraag zich af wat Nederland nog meer te wachten staat, wat er op langere termijn gebeurt met de vluchtelingen en wat dit uiteindelijk gaat betekenen voor de Nederlandse samenleving? Burgers zijn hier onzeker over en vragen zich af of de regering hier wel goed over nadenkt.

BIJLAGEN

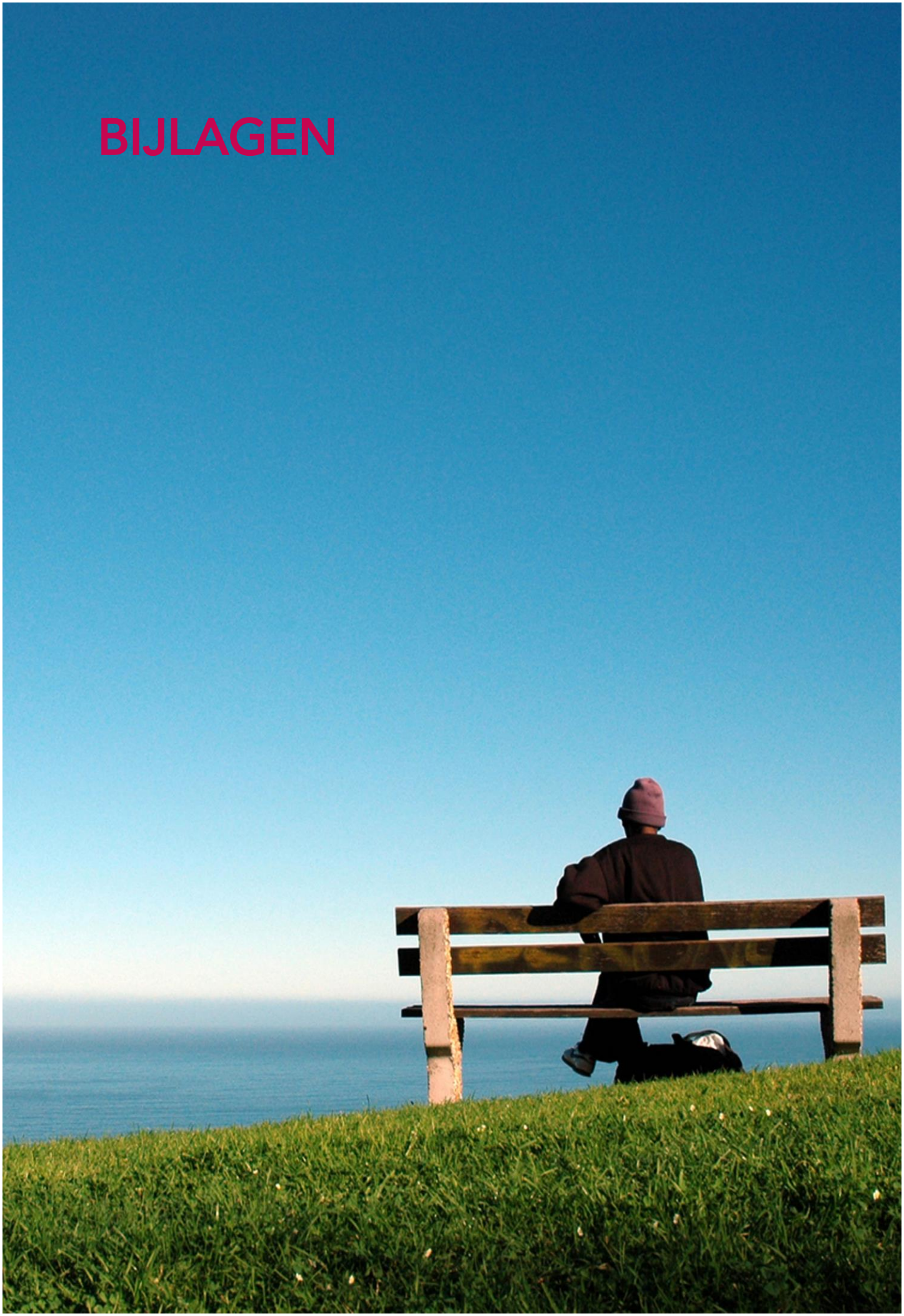

Groep 1: lageropgeleiden

	m/v	Lft	Opleiding
L1	M	39	MAVO / VMBO-Theoretisch / VMBO Gemengd
L2	V	53	MAVO / VMBO-Theoretisch / VMBO Gemengd
L3	M	53	MAVO / VMBO-Theoretisch / VMBO Gemengd
L4	M	27	LBO / VMBO-kader / VMBO-Basisberoeps
L5	M	56	LBO / VMBO-kader / VMBO-Basisberoeps
L6	V	70	LBO / VMBO-kader / VMBO-Basisberoeps
L7	V	47	LBO / VMBO-kader / VMBO-Basisberoeps
L8	V	61	MAVO / VMBO-Theoretisch / VMBO Gemengd

Groep 2: hogeropgeleiden

	m/v	Lft	Opleiding
H1	M	61	HBO
H2	V	35	HBO
H3	M	44	WO
H4	V	56	HBO
H5	V	21	WO
H6	M	53	HBO
H7	M	38	WO
H8	M	26	WO

Silodam 1a, 1013 AL Amsterdam, Telefoon 020-6238512, e-mail: info@ruigroknetpanel.nl, www.ruigroknetpanel.nl, KvK 34135878, BTW 809001469B01, Bank 6591170264, ISO 9001 certificaat sinds 1997, lid van Research Keurmerkgroep sinds 2002

TOPIC LIST

SCP / COB APRIL 2016

AMSTERDAM, 12 APRIL 2016

Introductie (10 minuten)

- Uitleg doel onderzoek: we gaan het hebben over de stand van zaken in de Nederlandse samenleving. Wat gaat er goed of minder goed? In opdracht van het Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Uitleg situatie: opname, meekijk, anonimiteit deelname, notulist, objectieve gespreksleider
- Uitleg spelregels:
  - er is geen sprake van goed of fout
  - we hoeven het niet met elkaar eens te zijn, ga met elkaar de discussie aan
  - we laten elkaar uitpraten
- Voorstelronde
  - Wie ben je, thuissituatie, wat doe je in het dagelijkse leven (werk / voornaamste bezigheid)

Deel 1: De Nederlandse samenleving anno 2015: de stand van zaken (45 minuten)

- Per deelnemer: Wat speelt op dit moment voor jou in je persoonlijke leven en/of in je omgeving (dit mag van alles zijn; privé, werk, zaken in de omgeving, de wijk, het dorp, de stad waar je woont, of in het land; hier heeft men vooraf over nagedacht):
  - een positief punt, iets waar je blij mee bent of blij van wordt;
  - een punt van zorg.

  We gaan later in dit blok uitgebreider in op de punten die met de samenleving te maken hebben.
- Individuele opdracht: iedere deelnemer noteert het volgende op post-it's: wat zijn de gedachten over de Nederlandse samenleving anno nu? Waar denkt men aan, wat gaat goed in de samenleving en waar maakt men zich zorgen over? Dit kunnen ook punten zijn die men bij het vorige vraagpunt genoemd heeft.
  - Noteer twee positieve punten / wat gaat goed?;
  - Noteer twee punten waar je minder positief over bent / waar je je zorgen over maakt.
- Ronde 1: wat vindt elke deelnemer het belangrijkste (positief dan wel negatief)?
  - Inventarisatie en plenaire discussie
  - Waarom zo belangrijk?
  - Waar baseert men de meningen op (eigen ervaringen, ervaringen van anderen, media)?
  - In hoeverre impact op eigen leven?

- Ronde 2: wat is voor elke deelnemer het volgende belangrijke punt (positief dan wel negatief)? Inventarisatie en plenaire discussie
- Eventueel ronde 3
- Indien nog niet ter sprake gebracht:
  - Terreurdreiging; in hoeverre zorgen? Op welke wijze ervaart men eventuele zorgen?
  - Referendum 6 april Associatieverdrag met Oekraïne:
    - Gestemd? Waarom wel/niet?
    - Wat gestemd en waarom?
    - Wat moet de regering doen?
    - Wat vindt men van de mogelijkheid van een referendum? Meer referenda?
  - Kabinet:
    - Hoe doet het kabinet het?
    - Wat goed, wat slecht? Toelichting met voorbeelden? Of meer een gevoel?
- In hoeverre gaat het de goede dan wel de slechte kant op met de Nederlandse samenleving? Welk gevoel overheerst? (handen omhoog)
  - Wat ligt hieraan ten grondslag?

Deel 2: Thema vluchtelingen (45 min)

Er is de laatste tijd veel aandacht voor de komst en de opvang van vluchtelingen in Nederland.

- Waar denken jullie aan?
- Waar denkt men aan bij de term 'vluchtelingen';
  - Wie zijn dat, wie zie je voor je?
  - Welke motieven hebben mensen om naar Europa te komen, denk je? In hoeverre zijn dit legitieme motieven?
- Hoe staat men tegenover het thema 'vluchtelingen' (komst en opvang)?
  - Eerste gedachten/reacties
  - Wat zijn de voornaamste zorgen? Waarom?
  - Wat zijn de voornaamste bezwaren? Waarom?
    - Stel, er komt een opvanglocatie in de eigen wijk, dan …
    - Maakt het uit wie in deze opvanglocatie komt (mannen, gezinnen, herkomstlanden, christelijk, islamitisch, …)? Hoeveel? Tijdelijke of vaste opvang?
    - Hoe kijkt men aan tegen de grote tegenstand in sommige gemeenten tegen de opvang van vluchtelingen?
  - In hoeverre sprake van voordelen voor de Nederlandse maatschappij? Welke?
  - Indien nog niet benoemd bij zorgen/bezwaren; hoe kijkt men aan tegen: respect voor vrouwen / Nederlandse taal willen leren / zien aanpassen aan de Nederlandse cultuur / werkgelegenheid / beroep doen op uitkeringen / kosten voor de samenleving / mate van overlast en criminaliteit
  - Waar baseert men de meningen op?

- Vluchtelingenbeleid en eigen ideeën
  - Hoe staat men tegenover de manier waarop de Nederlandse regering met het thema omgaat? Wat doet zij goed, wat doet zij minder goed?
  - Grenzen sluiten; hoe staat men hier tegenover?

- Hoe staat men tegenover de manier waarop de Europese Unie met het thema omgaat? Wat doet zij goed, wat doet zij minder goed?
- In hoeverre sprake van een morele plicht om vluchtelingen op te vangen?
  - Wanneer wel asiel verlenen, wanneer niet?
- Wat moet er gebeuren om nieuwkomers goed op te vangen?
- Wat moeten nieuwkomers doen? Wat verwacht u van hen?
- Wat kunnen wij als burgers doen? Wat verwacht u van de burgers?
- In hoeverre bereid om als burger iets te doen / kent men anderen die dit doen? Hoe kunt u zich inzetten voor vluchtelingen?
- Wat moet de overheid doen? Wat verwacht u van de overheid?
- Kan Nederland dit probleem alleen oplossen? [Als men vraagt om EU-oplossing: aftasten hoe zich dat verhoudt tot negatieve opinie over de EU]

- Verdeling in het maatschappelijke debat
  - Ervaart men tegenstellingen in het maatschappelijke debat? Welke?
  - Indien nodig toelichten: wat je veel hoort is dat er aan de ene kant mensen zijn die zich zorgen maken over de negatieve effecten van de komst van vluchtelingen naar Nederland. Aan de andere kant zijn er mensen die zich zorgen maken over de afwijzende houding in Nederland tegenover vluchtelingen.
  - Herkenning? In hoeverre (hoe erg is het?)
  - Wat vindt men ervan dat sprake is van deze tegenstellingen? Zorgen? Wat zegt dit over de Nederlandse maatschappij?
  - Wat doet dat met je? Wat voel je daarbij / welke emoties?

Deel 3: Enquêtevragen (10 minuten)
- De respondenten beantwoorden ieder voor zich, op papier, de stellingen uit de enquête
- Stelling 1:
  - De inkomensverschillen in Nederland zijn te groot
- Stelling 2:
  - Er moet meer belasting worden geheven om de publieke dienstverlening op peil te houden
- Hoe heeft men de vraag geïnterpreteerd?
- Waar denkt men aan bij 'inkomensverschillen' respectievelijk 'publieke dienstverlening'?
- Welk antwoord heeft men gegeven? Waarom?

Afsluiting (5 minuten)
- Wat vindt men ervan dat de regering dit soort onderzoek laat uitvoeren?
- Wat moet de regering leren van jullie, wat wil men dat de regering hoort?
- Bedanken
- Vergoeding overhandigen